

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ В СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

УДК 378.147

Оксана Кіліченко

РОЗВ'ЯЗУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи є предметом багатьох досліджень, що зумовлено підвищенням вимог до педагога як професіонала в умовах кардинальних змін у суспільстві.

Однак, дослідження діяльності вчителів початкової школи як на емпіричному, так і на теоретичному рівні засвідчують, що не зважаючи на відносно високі знання студентів-випускників у них виникають труднощі в реалізації практичних умінь та навичок.

Одним із напрямів підготовки є формування у студентів навичок і вмінь визначати та виділяти педагогічні ситуації і, зокрема, навчальні ситуації педагогічного процесу, вміти їх моделювати й прогнозувати хід розв'язку.

Проблема визначення і опрацювання педагогічних ситуацій у навчально-виховному шкільному процесі як напряму підготовки майбутніх учителів не нова.

Вивченням підготовки майбутніх учителів через аналіз педагогічних ситуацій, як найменших одиниць педагогічного процесу, займалися О. С. Березюк (2003, 2004), Е. Бодин (1998, 2000), Б. З. Вульфов (2001), С. М. Годник (1983), Н. В. Гузій (2009), Р. Дорогих (2006), С. Дубяга (2006), І. А. Зязюн (1997, 2004), Ю. Н. Кулюткін (1981), О. В. Матвієнко (2001), О. Я. Мілова (2014), І. І. Осадченко (2013), М. М. Поташник (1983), М. М. Рібакова (1991), С. В. Руденко (2008), Г. А. Сухобская (1981), В. Черняков (2007), І. А. Шакіров (2000, 2009) та ін.

Дослідження професійної підготовки через аналіз і розв'язування навчальних ситуацій здійснювали М. Б. Євтух (2003), В. А. Кушнір (2012), М. М. Левіна (2001), Н. Г. Рожкова (2012), О. П. Сердюк (2003) та ін.

Мета статті: визначити особливості використання навчальних ситуацій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

У сучасному освітньому просторі спостерігаються суперечності між потребами сучасної школи, яка ставить вимогу вчителям професійного підходу до визначення навчальних ситуацій у педагогічному процесі

початкової школи, як найменших структурних одиниць, і недостатньої уваги до процесу їх постановки та розв'язання при вивченні педагогічних дисциплін у ВНЗ.

Навчальний процес у вищій школі будується відповідно до вимог державних нормативно-правових документів, зокрема Галузевого Державного Стандарту (Спеціальність «Початкова освіта»).

Можна погодитися з думкою В. І. Бондар, що реалізація Державного Стандарту підготовки фахівця через діяльнісний підхід «вимагає уміння традиційну функцію студента заучувати, перетворити в наuczіння, організоване на базі конкретної професійно доцільної справи. Завдання «вчити вчитися» має підмінитися завданням «вчити професійно працювати» [1, с. 11].

Традиційними при організації навчального процесу вважаються дидактичні запитання «Для чого вчити?» (мета і завдання навчання у ВНПЗ), «Чого навчати?» (зміст освіти у ВНЗ), «Як вчити?» (форми, методи, прийоми, засоби навчання), «Кого вчити?» і «Хто навчає?» (вимоги до викладачів і студентів, як суб'єктів навчального процесу в педагогічному закладі). Н. С. Макарова вважає, що «зміни, які відбуваються сьогодні в світі: прискорення темпів життя, виникнення і швидке зникнення нових професій і типів зайнятості – ставлять запитання про освітні результати і способи їх вимірювання. Користуючись термінологічною рамкою постнекласичної дидактики, нові запитання можна сформулювати таким чином: «Які освітні стратегії?», «Які освітні результати?», «Як виміряти освітні результати?», «Які компетенції формуються?», «Яким повинен бути процес навчання, щоб формувати компетенції?», «Яка архітектура нелінійного процесу навчання?», «Хто вчить?», «Кого навчають?» і т.п. [4, с. 65–66].

На нашу думку, актуальним є ще одне запитання: «Яким чином (способом) навчати?» (поєднання теоретичного і практичного шляхів навчання).

При організації навчального процесу в педагогічному ВНЗ існують певні закономірності, які, як зауважує В. І. Загвязинський, «найчастіше відображають емпірично встановлені залежності» та «служать базою виникнення і розвитку педагогічних ідей, що спрямовані на вдосконалення освіти» [3, с. 34].

Варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку навчального процесу деякі закономірності організації навчального процесу у ВНПЗ набули певної трансформації. Наприклад, закономірність міцності засвоєння навчального матеріалу залежить не стільки від систематичного повторення, скільки від формування у студентів досвіду розв'язувати педагогічні і, зокрема, навчальні ситуації, уміння проектувати і

конструювати хід протікання ситуацій навчального процесу в школі.

«До числа закономірностей, які виникли досить недавно, в постнекласичний період, у дидактиці вищої школи називають моделювання (відтворення) в навчальному процесі умов майбутньої професійної діяльності спеціаліста. Розроблена А. А. Вербицьким теорія контекстного навчання дозволила теоретично обґрунтувати дану закономірність, яка сьогодні по праву може вважатися однією із центральних в дидактиці вищої школи» [4, с. 67].

Загальний аналіз дослідження даної проблеми засвідчує, що більшість науковців вивчає роль розв'язання педагогічних ситуацій у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. На нашу думку, варто виділити окремо підготовку до розв'язування навчальних і виховних ситуацій.

Тому ми вважаємо за необхідність дати загальну характеристику даних понять.

Педагогічну ситуацію найчастіше в психолого-педагогічній літературі розглядають у двох значеннях: 1) як складову педагогічного процесу; 2) як основу для здійснення практичної навчальної підготовки.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та літератури з менеджменту засвідчує такі основні визначення «педагогічної ситуації», як складової педагогічного процесу.

Проведений теоретичний аналіз поняття «педагогічні ситуації» засвідчує неоднозначність підходів до розкриття його сутності.

Таким чином, змістовними характеристиками педагогічної ситуації є:

1. Педагогічна ситуація – основна одиниця, «клітинка» педагогічного процесу.
2. Вона виникає внаслідок взаємодії педагогів та учнів.
3. Педагогічна ситуація – це сукупність умов та обставин, що вимагають від педагога прийняття професійно вірного рішення.
4. Проблемність педагогічної ситуації обґрунтовується тим, що вона ставить перед учителем теоретичні і практичні питання (проблеми) різноманітної складності у зв'язку із пошуком інформації для прийняття педагогічних рішень і планування педагогічних дій (Л. О. Мільто) [7, с. 24].

Педагогічні ситуації, як основа здійснення підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, є важливим засобом вдосконалення педагогічної майстерності. Як зазначає І. А. Шакіров, «в ході педагогічної освіти використовуються ситуації, зафіксовані на папері (текстові ситуативні задачі). В науково-педагогічній літературі вони називаються: навчально-педагогічні завдання, текстові ситуації, ситуативні задачі, професійно-педагогічні ситуації, проблемні ситуації (завдання) з педагогіки і т.д.» [8, с. 65].

Таблиця 1

Основні визначення поняття «педагогічна ситуація»

М. М. Поташник (1983)	Ситуація виступає як «сукупність умов і обставин, що потребують від учителя швидкого прийняття педагогічно вірного рішення». Це «клітинка», в якій збираються, ніби у фокусі, різні сторони роботи вчителя.
І. А. Зязюн (1997, 2004)	Педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу.
Б. Т. Ліхачов (2001)	Педагогічна ситуація завжди являє собою активну взаємодію і єдність всіх основних компонентів педагогічного процесу: педагога, дитини, конкретно-історичного змісту, організаційно-управлінських структур, педагогізованого середовища.
О. В. Матвієнко (2001)	Педагогічна ситуація... – це ситуація, що співвідноситься з можливістю виховного (навчального) впливу на учня.
Р. П. Карп'юк (2005)	...Педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, яка містить суперечності між тим, що сталося і тим, що очікувалось в ході навчально-виховного процесу.
Н. В. Гузій (2009)	Педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим та бажаним рівнями освіченості й вихованості учнів і дитячого колективу, які враховує вчитель у виборі способів впливу для стимулювання розвитку особистості.
А. П. Панфілова (2009)	Ситуація... – це сукупність взаємопов'язаних факторів і явищ, що характеризує певний етап, період або подію практики і вимагає від студента відповідних оцінок, рішень, дій.
І. А. Шакіров (2009)	Під педагогічною ситуацією ми розуміємо сукупність умов та обставин, що вимагають від педагога прийняття професійно вірного рішення.
І. І. Осадченко (2011)	...Під педагогічною ситуацією розуміємо сукупність суперечливих обставин, які виникають у педагогічному процесі внаслідок діяльності та вчинків його суб'єктів, вимагаючи від них прийняття обґрунтованого рішення, без якого неможливий розвиток педагогічного процесу.
Л. О. Мільто (2013)	педагогічною ситуацією можна назвати сукупність умов, в яких учитель ставить мету і приймає педагогічне рішення.

У рамках нашого дослідження становить особливий інтерес дослідження навчальних ситуацій.

Поняття «навчальні ситуації» також розглядаємо у двох значеннях:

1. Навчальний процес є складовою цілісного педагогічного процесу і реалізується через навчальні ситуації, які є його елементарними структурними одиницями.

2. Розгляд навчальних ситуацій, як підґрунтя для професійної підготовки.

На думку М. Б. Євнуха, «процес навчання як ціле охоплює, окрім входження учасників занять у навчальну ситуацію і виходу з неї, систему

внутрішньо пов'язаних між собою ситуацій» [2].

Навчання на уроці здійснюється через систему навчальних ситуацій.

Розглядаючи поняття навчальна ситуація, більшість авторів відзначає, що це «особлива одиниця навчального процесу, в якій діти з допомогою вчителя виявляють предмет своєї дії, досліджують його, здійснюючи різноманітні навчальні дії, перетворюють його...» [6].

Ми вважаємо, що навчальні ситуації на уроці, як основній формі організації навчального процесу, варто ототожнювати з етапами уроку і методами навчання. Тому, виділяємо навчальні ситуації заплановані та незаплановані.

Заплановані навчальні ситуації – це ті елементи уроку, які вчитель визначає при написанні конспекту уроку, тобто проектуванні ходу уроку.

Незаплановані – це ті, які виникають під впливом певних чинників. Серед яких основними є: психологічний та фізичний стан вчителя та учнів, недостатня підготовленість дітей до сприймання матеріалу, соціальні та погодні умови.

Основними елементами навчальних ситуацій є: мета, спосіб реалізації, аналіз.

Використання навчальних ситуацій як підґрунтя для професійної підготовки включає в себе такі напрями:

1. Ознайомлення студентів з суттю та видами навчальних ситуацій.
2. Формування вміння виділяти навчальні ситуації з педагогічного процесу. З цією метою пропонуємо їм проаналізувати з використанням методики «case method» готові конспекти уроків, подані в журналах «Початкова школа», «Початкова освіта» і т.п., методичних посібниках та методичних звітах учителів, відвідані уроки та визначити навчальні ситуації.
3. Моделювання окремих етапів уроків та методів навчання. Наприклад, змодельуйте етап уроку: організація класу до уроку математики, підсумок уроку і т.п.; змодельуйте етап уроку: пояснення нового матеріалу з математики у 2 класі. Важливо на цьому етапі визначити чинники, які можуть сприяти зміні протікання ситуації.
4. Програвання навчальних ситуацій за допомогою імітаційного, ситуативного, ігрового моделювання.
5. Виявлення педагогічних помилок при аналізі «розгортання» навчальних ситуацій.

Таким чином, аналіз наукових досліджень з проблеми організації навчального процесу у ВНПЗ та власні дослідження сприяють визначенню основних положень:

1. Єдність теоретичної та практичної підготовки, навчальної і науково-дослідницької діяльності студентів і викладачів – основна вимога до організації підготовки майбутніх компетентних вчителів початкової школи.
2. Аналіз сучасних навчальних планів для спеціальності «Початкова освіта» засвідчує, що у навчальному процесі закладів вищої школи продовжує існувати проблема перекоосу предметної підготовки над психолого-

педагогічною, не завжди дисципліни подаються з професійним спрямуванням.

3. Оптимальним для організації навчального процесу у вищому навчально-педагогічному закладі є середовищно-орієнтаційне навчання.

На нашу думку, важливим напрямом у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи і, зокрема, організації навчального процесу з учнями молодшого шкільного віку, є навчання студентів аналізувати, розв'язувати і проектувати навчальні ситуації. Як зауважує О. Я. Савченко: «Водночас у системі компетентнісного підходу до навчання у вищій школі нових акцентів набувають вимоги до засобів навчання. Доцільно віддати перевагу тим із них, які містять комунікативно-ситуативні завдання, завдання, що вимагають залучення досвіду студентів, наближені до життя, майбутньої педагогічної діяльності, стимулюють їхню активну мисленнєву діяльність»[5].

Подальше дослідження даної проблеми вбачаємо у визначенні труднощів, які виникають у студентів під час розв'язання навчальних ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. І. Фахово-орієнтована спрямованість моніторингу як функції управління якістю підготовки вчителя педагогічних наук / В. І. Бондар, І. М. Шапошнікова // Гірська школа Українських Карпат : наук.-метод. журн. – 2013. – № 8–9. – С. 19–25.
2. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка : підручник [Електронний ресурс] / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк – К. : МАУП, 2003. – 232 с. – Режим доступу : http://imanbooks.com/book_472_page_61
3. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. И. Загвязинский. – М. : Издательет центр «Академия», 2001. – 192 с.
4. Макарова Н. С. Трансформация дидактики высшей школы : учеб. пособие [Електронний ресурс] / Н. С. Макарова. – 2-е изд., стер. – М. : Флинта, 2012. – 180 с. – Режим доступу : <http://www.scribd.com/doc/200737607/Макарова-Н-С-Трансформация-дидактики-высшей-школы>
5. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі [Електронний ресурс] / О. Я. Савченко // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку : електронний журнал. – 2010. – Випуск № 3. – Режим доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/
6. Систематизированное описание учебных задач и ситуаций, обеспечивающих возможность реализации системы внутренней оценки: дидактические и раздаточные материалы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : standart.edu.ru
7. Мільто Л. О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : навч. посіб. / Л. О. Мільто. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 156 с.
8. Шакиров И. А. Антропология педагогических ситуаций : монография / И. А. Шакиров ; под ред. В. А. Пятина. – Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2009. – 104 с.